

**ПРИЗНАЧЕННЯ Й ПРОВАДЖЕННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ЕКСПЕРТИЗ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА,
ВЧИНЕНОГО СПІВРОБІТНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

Плануючи розслідування кримінальної справи про хабарництво, слідчому необхідно чітко уявляти два основні напрями розслідування.

По-перше, слідчий повинен з'ясувати все коло обставин, пов'язаних з переданням предмета хабара. Це зазвичай досягається за допомогою проведення допитів обвинувачених та свідків, обшуків, виїмок, оглядів предметів та документів. Залежно від конкретних обставин справи призначаються різні судово-технічні експертизи (фототехнічна, фоноскопична, дактилоскопічна та ін.).

По-друге, він повинен з'ясувати коло обставин, пов'язаних з дією (бездіяльністю) службової особи, зумовленою отриманням хабара. У цьому випадку важливе значення має дослідження документів та призначення різних судових експертиз для вирішення питання про законність чи незаконність дії (бездіяльності) службової особи. Тоді призначаються бухгалтерські, економічні експертизи, техніко-криміналістичне дослідження документів тощо [1, 40–41].

Проведення експертиз по справах про хабарництво, вчинене посадовими особами правоохоронних органів, характеризується деякими особливостями, пов'язаними як з їхнім призначенням, так і проведенням.

Однією з найпоширеніших і складних як в організаційному, так і в технічному плані є фоноскопична експертиза, яка проводиться з метою ідентифікації особистості по усному мовленню, а також для технічного дослідження носіїв інформації (магнітної стрічки) і апаратури звукозапису. Об'єкти дослідження для даної експертизи одержують найчастіше в результаті проведених оперативно-розшукових заходів, насамперед, у результаті тактичної операції «затримка хабароотримувача на місці злочину», коли всі розмови злочинця з хабародавцем записуються на аудіоносії [2, 256–258]. Набагато рідше фоноскопична експертиза проводиться по записах прослуховування телефонних переговорів.

Аудіоматеріали з результатами прослуховування телефонних переговорів на підставі постанови керівника органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, передаються слідчому, проводиться їхній огляд і прилучення до справи [3, 60–61]. Отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності предмети й документи нерідко піддаються експертним дослідженням. Однак експертиза може бути призначена тільки після того, як зазначені предмети або документи будуть визнані доказами й у цій якості залучені до справи [4, 152].

До підстав для призначення фоноскопичної експертизи відноситься наявність таких обставин:

1) пред'явлений запис відрізняється від первісного (оригіналу) тим, що частина тексту була вилучена, стерта й замінена новим нібито для збереження запису;

2) відсутність запису на окремих ділянках плівки є результатом невиправданих перерв процесу запису оригіналу або копії;

3) текст відповідає оригіналу, але є пропуски, тому що запис вівся із тривалими паузами;

4) текст на окремих ділянках записаний нерозбірливо, що викликає сумнів у його придатності для ідентифікації й неможливість оцінки вірогідності зафіксованої мовної інформації, тому що не можна відновити контекст розмови;

5) у плівці є вклейки, її зміст відрізняється від оригіналу;

6) занадто великий рівень сторонніх шумів і перешкод, у зв'язку із чим неможливо повністю розшифрувати текст розмови;

7) у записі є перекручування, які можна розглядати як спроби змінити первісний текст;

8) представлена плівка є перезаписом, а не оригіналом; мають місце фізичні деформації плівки, обриви, склейки, що призвело до часткової втрати інформації;

9) у записі чутні різкі щиглики й інші перешкоди, що може бути одним з ознак монтажу запису;

10) фонограма повністю або частково сфальсифікована, тому що отримано за допомогою мікширування мовних сигналів, накладення акустичного фону іншого приміщення, виготовлена за допомогою мовного синтезатора [5, 39].

Для ідентифікації людини за голосом, ототожнення звукозаписних апаратів і перевірки дійсності фонограм проводиться фоноскопічна експертиза, предметом дослідження якої є фонограма.

Експертно-криміналістичне дослідження фонограм включає вивчення звукової інформації, носіїв запису, апаратури і пристосувань, за допомогою яких здійснюється процес запису.

Фоноскопічна експертиза розвивається в декількох напрямках:

— технічне дослідження фонограм і інших засобів звукозапису;

— фоноскопічне дослідження звукового середовища, зафіксованого на магнітних носіях;

— фоноскопічне дослідження усного мовлення.

Кожний з напрямків вирішує як ідентифікаційні, так і діагностичні завдання. Завданням ідентифікаційного дослідження фонограм є встановлення конкретних екземплярів засобів звукозапису.

До діагностичних технічних досліджень фонограм відносяться:

— давнина виробництва фонограм;

— спосіб виготовлення фонограм (чи є фонограма оригіналом або копією);

— наявність ознак підробки й ін. [6, 26–30].

При фоноскопічному дослідженні звукової інформації вирішується таке ідентифікаційне завдання, як установлення походження звуку від певного джерела й ряд діагностичних завдань, до яких входять:

— визначення природи звуку;

— установлення характеристик приміщення, у якому проводився звукозапис, характеристика приміщення, звідки велася розмова, і ін.

Основним ідентифікаційним завданням дослідження фонограм усного мовлення є ідентифікація особистості. Фоноскопічне дослідження усного мовлення вирішує цілий комплекс діагностичних завдань, що включають у себе:

- установлення географічних районів формування усного мовлення людини й можливих місць його тривалого перебування;
- визначення соціальних характеристик особи — освіта, професія, рівень культури;
- визначення емоційного стану людини під час ведення розмови;
- установлення деяких фізичних характеристик людини — його зовнішні ознаки, вік, стать, захворювання, стан мовного апарату;
- визначення психічних характеристик людини;
- установлення типу проголошення тексту (спонтанно, проголошення з аркуша й т.д.) [7, 156–159; 8, 16–20].

Одним з основних показників якості звукозапису є розбірливість усного мовлення. Якість фонограми може бути поліпшена за допомогою технічних засобів під час проведення фоноскопічної експертизи.

На вирішення даної експертизи ставляться такі питання:

1. Чи є на представленій фонограмі фрагменти із записом звучної мови?
2. Який дослівний зміст розмови, зафіксованої на даній фонограмі (окремих її фрагментах)?
3. Які відомості, що характеризують мовця, можна одержати по фонограмі його звучної мови?
4. Чоловіча або жіноча звучна мова записана на фонограмі?
5. Скільки чоловік брало участь у розмові, записаній на представленій фонограмі?
6. Одним або різними особами вимовлена мова, записана на представлених фонограмах?
7. Чи придатна представлена на дослідження фонограма для ідентифікації мовця за голосом і мовою?
8. Чи належать голос і мова, зафіксовані на фонограмі, гр. А?
9. Чи вимовлені зафіксовані на запропонованій фонограмі фрагменти мови гр. А., Б. або кимсь іншим? Які саме фрагменти вимовлені А., які — Б?
10. Чи є представлена фонограма безперервним записом?
11. Чи є дана фонограма оригіналом або копією?
12. Чи не містить представлена фонограма ознак монтажу, вибіркової фіксації, накладення одного запису на іншу?
13. Яка природа звукових сигналів, зафіксованих на представленій фонограмі?
14. Чи є звукові сигнали на фонограмі сигналами конкретного джерела (указати джерело)? [9, 179]

Специфічною особливістю фонограми із записом телефонних і інших переговорів буде невеликий відсоток криміналістично значимої інформаційної розмаїтості звукового середовища. Пояснюється це тим, що джерело мовного сигналу ближче всього розташоване до мембрани приймаючого інформацію апарату.

та. Ця обставина відіграє двояку роль у дослідженні звукового фону, записаного на фонограму. З одного боку, відсутність стороннього звукового фону (шумів) сприяє кращому розпізнанню основної інформації, а з іншого боку — збіднює інформаційне поле, не даючи можливості одержувати відомості, що можуть цікавити слідство, такі, як місцезнаходження особи, характеристика приміщення, місцевості й т.д. Однак не виключається можливість запису разом з переговорами голосних звуків і голосів сторонніх осіб, які не беруть участь у переговорах, що може мати доказове значення в розслідуваній справі й підлягає криміналістичному дослідженню.

Оцінка результатів фоноскопичної експертизи слідчим і судом проводиться за загальними правилами оцінки доказів.

Наступною експертизою, що призначається по даній категорії кримінальних справ, є судово-хімічна експертиза на предмет ідентифікації хімічної речовини на хабародавцеві (руки, одяг і т.д.) з речовиною, якою були оброблені гроші або інший предмет хабара.

Після проведення тактичної операції по затримці хабароотримувача оперативні працівники або слідчий за допомогою фахівця роблять змиви з тіла затриманої особи або вилучають предмети його одягу, меблів, де могли бути залишені сліди хімічного складу від взаємодії із предметом хабара. Важливо, щоб фахівець, який робить змиви, не мав до цього контакту з хімічною речовиною або із предметами, обробленими даною речовиною. Грубим порушенням тактики проведення цієї дії буде те, якщо оперативний працівник при затримці хабароотримувача спочатку доторкнувся до предмета хабара, а потім почав робити змиви. У цьому випадку даний вид доказу втрачає всякий сенс.

Призначення зазначеної хімічної експертизи не має звичайно складностей. Постанова містить одне питання про ідентифікацію хімічного складу, виявленого на хабароотримувачеві, і цього ж складу на предметі хабара.

Також при розслідуванні хабарництва мають місце почеркознавчі експертизи з метою встановлення автора рукописного тексту або приналежності підпису конкретній особі. Дані експертизи проводяться при встановленні службових дій хабароотримувача на користь хабародавця.

Для проведення почеркознавчої експертизи необхідне вилучення службових документів у хабароотримувача або в підлеглих йому осіб, які могли виконати вказівку або прохання про здійснення дій на користь хабародавця. Обвинувачуваний може надати зразок свого підпису або почерку для порівняльного дослідження або відмовитися їх давати. У цьому випадку встановлюються й вилучаються вільні зразки його почерку за місцем роботи або в інших місцях.

На вирішення судово-почеркознавчої експертизи можуть бути поставлені такі питання ідентифікаційного характеру:

1. Чи виконаний текст документа даною особою?
2. Чи виконана певна частина тексту (напис, резолюція, цифрове позначення) певною особою?
3. Чи написані тексти декількох документів тією ж особою?

4. Чи виконаний підпис від імені певної особи на документі самою цією особою, і якщо ні, то чи не виконана вона такою-то особою?

5. Ким з конкретних осіб виконані певні цифрові знаки? [10, 264–265]

Крім того, у дослідженні почерку можуть бути виділені класифікаційні й діагностичні завдання. До перших відносяться питання:

1. Ким може бути виконаний текст — чоловіком або жінкою?

2. До якої вікової групи відноситься виконавець рукопису?

3. Які загальні соціально-демографічні характеристики виконавця рукопису (професія, рідна мова й т.д.)?

До другої групи (діагностичні завдання) можна віднести такі питання:

1. Чи придатний досліджуваний текст для ідентифікації?

2. Чи не виконаний текст навмисно зміненим почерком або з наслідуванням почерку певної особи?

3. Чи не виконаний текст у незвичайних умовах (у стані втоми, сп'яніння, незвичайній позі, при низькій температурі)?

4. У який період часу виконаний текст (підпис), чи виконаний він у такий-то час (або до, після певного факту, події)?

5. Чи не виконаний спірний рукопис одночасно двома особами? [7, с.68-70]

Таким чином, почеркознавча експертиза може давати відповіді на досить широкий спектр питань.

Як і у випадку проведення фоноскопичної експертизи, необхідно встановити оптимальний контакт слідчого й експерта, що вкаже, які об'єкти представити на експертизу, скільки і які потрібні зразки почерку, які питання поставити в постанові про призначення експертизи, як їх правильно сформулювати й т.д.

У деяких випадках проводиться комплексна судова психолого-психіатрична експертиза з метою визначення психічного стану обвинувачуваного. У цьому випадку необхідно знати, що різка зміна статусу підозрюваного або обвинувачуваного, у ролі якого іноді виступають високопоставлені посадові особи правоохоронних органів, робить на підозрюваного або обвинувачуваного сильний психічний вплив. Тому, якщо виникають психічні відхилення в поведженні обвинувачуваного, це може бути не симуляцією, а реакцією на події, що сталися, пов'язані із кримінальною справою. У цьому випадку необхідно негайно провести психіатричну експертизу з метою визначення осудності особи як на момент злочину, так і під час досудового слідства.

Висновки проведених експертиз варто оцінювати об'єктивно в сукупності з усіма наявними доказами. Як неодноразово підкреслювалося в науковій літературі, не повинні мати місце суперечності між результатами експертизи й матеріалами кримінальної справи [11, 21; 12, 50–51].

Таким чином, при розслідуванні хабарництва важливе місце приділяється проведенню експертиз, особливо фоноскопичної, що у певній частині фактично вводить результати оперативно-розшукових заходів, проведених з використанням аудіо- і відеотехніки, у кримінальний процес як докази. Особливу увагу необхідно приділяти оцінці висновків експертів у сукупності з іншими зібраними у справі доказами.

Література

1. Бантисhev О. Ф. Хабарництво: кваліфікація та документування : практ. посіб. / О. Ф. Бантисhev, С. А. Кузьмін. — К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2009. — 120 с.
2. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / С. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук [та ін.] ; за ред. О. М. Джужи. — К. : Правова єдність, 2009. — 310 с.
3. Душейко Г. О. Реалізація оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи : навч. посіб. / Г. О. Душейко. — К. : КНТ, 2007. — 128 с.
4. Лопаткин Д. А. Вещественные доказательства (процессуальные и криминалистические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. А. Лопаткин. — Краснодар, 2003. — 193 с.
5. Галяшина Е. М. Судебная фоноскопическая экспертиза / Е. М. Галяшина. — М., 2001. — 262 с.
6. Каганов А. Ш. Криминалистическая экспертиза звукозаписей / А. Ш. Каганов. — М. : Юрлитинформ, 2005. — 272 с.
7. Экспертизы у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гонаренка. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 400 с.
8. Ложкевич А. А. Основы экспертного криминалистического исследования магнитных фонограмм / А. А. Ложкевич, В. А. Снетков, В. А. Чиванов, В. Л. Шаршунский. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1977. — 172 с.
9. Ширёв Д. А. Контроль и запись телефонных и иных переговоров и их доказательственное значение в уголовном судопроизводстве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д. А. Ширёв. — М., 2009. — 219 с.
10. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие / М. Г. Щербаковский. — Х. : Эспада, 2005. — 544 с.
11. Надгорный Г. М. Заключение эксперта и его оценка в уголовном процессе: гносеологический аспект / Г. М. Надгорный, Б. М. Исаакович // Криминалистика и судебная экспертиза : межвед. науч.-метод. сб. — К. : КНИИСЭ, 2001. — Вып. 50. — С. 16–24.
12. Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам : учеб. пособие / Ю. К. Орлов. — М. : Юрист, 1995. — 64 с.

Анотація

Плахотина В. М. Призначення й провадження деяких видів експертиз на початковому етапі розслідування хабарництва, вчиненого співробітниками правоохоронних органів. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей призначення й провадження експертиз на початковому етапі розслідування хабарництва, вчиненого співробітниками правоохоронних органів. В ній аналізуються підстави для призначення деяких судових експертиз, визначаються основні напрямки експертних досліджень та питання, які вирішуються експертами, вказується на правила оцінки висновку експерта.

Ключові слова: фоноскопична експертиза; судово-хімічна експертиза; судова почеркознавча експертиза; хабарництво.

Аннотация

Плахотина В. Н. Назначение и производство некоторых видов экспертиз на первоначальном этапе расследования взяточничества, совершенного сотрудниками правоохранительных органов. — Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей назначения и производства экспертиз на первоначальном этапе расследования взяточничества, совершенного сотрудниками правоохранительных органов. В ней анализируются основания для назначения некоторых судебных экспертиз, определяются основные направления экспертных исследований и вопросы, разрешаемые экспертами, указывается на правила оценки выводов эксперта.

Ключевые слова: фоноскопическая экспертиза; судебно-химическая экспертиза; судебная почерковедческая экспертиза; взяточничество.

Summary

Plaholina V. N. Designation and exercising of some kinds of examinations at the initial stage of the investigation of bribery committed by law enforcement officials. — Article.

The article deals with features of the designation and exercising of the expertise at the initial stage of the investigation of bribery committed by law enforcement officers. It analyzes the grounds for the designation of certain judicial examinations, identifies the key areas of expertise and research issues that must be settled by experts, points to the rules for assessing the conclusions of the expert.

Keywords: phonoscope examination; forensic chemical examination, forensic handwriting examination; bribery.

УДК 340.6:343.985:343.618

О. О. Мавед

ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Конституція України закріплює право громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Особливі вимоги у зв'язку з цим висуваються до медичних працівників, діяльність яких безпосередньо пов'язана з реалізацією цього права. Процеси, які відбуваються в Україні протягом останніх 20 років, характеризуються прагненням до економічної та політичної самостійності, зростом свідомості народу. Але на першому етапі в цілому позитивні глобальні зміни в економічній та політичній сферах супроводжуються деякими негативними явищами. До їх числа відноситься зріст злочинності, в тому числі і серед медичних працівників. Саме тому медичні та фармацевтичні працівники, які під час надання медичної допомоги порушують покладені на них професійні обов'язки, підлягають дисциплінарній, цивільній, адміністративній та кримінальній відповідальності згідно з законодавством (ст. 80 «Основ законодавства України про охорону здоров'я») [2]. Особливе місце серед порушень, які скоюються при наданні медичної допомоги, займають діяння, що мають ознаки злочину. Кримінальна відповідальність медичних працівників виникає в тих випадках, коли порушення професійних обов'язків (дія або бездіяльність) спричинило тяжкі наслідки, що зумовлює необхідність з'ясування характеру причин та обставин настання цих наслідків і винних в цьому.

Тому метою роботи є виявлення ролі судово-медичної експертизи у розслідуванні злочинів у сфері охорони здоров'я. У зв'язку з цим виникає необхідність залучення спеціальних, зокрема, медичних знань в проведенні експертно-медичних досліджень.

Судово-медична експертиза — це практична частина судової медицини, необхідна для вирішення медичних та біологічних питань, виникаючих у правоохоронних органах при розслідуванні злочинів.

До компетенції судово-медичної експертизи належить:

— експертиза живих осіб (потерпілих, обвинувачених, підозрюваних та інших осіб);